

Gids voor Goede Praktijken

Richtlijnen voor het houden van en de omgang met paarden

Opdrachtgever: Sectorraad Paarden

Datum: 15 mei 2019

Versie: 2.0

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
1. Inleiding	4
2. Twaalf richtlijnen voor paardenhouders	5
3. Voeding	7
<i>Richtlijnen voor de VOEDING van paarden</i>	7
<i>Uitwerking richtlijnen voor de VOEDING van paarden</i>	7
<i>Achtergronden van de VOEDING van paarden</i>	8
<i>Bronnen</i>	9
4. Huisvesting en beweging	10
<i>Richtlijnen voor de HUISVESTING en BEWEGING van paarden</i>	10
<i>Uitwerking richtlijnen voor de HUISVESTING en BEWEGING van paarden</i>	10
<i>Achtergronden voor de HUISVESTING en BEWEGING van paarden</i>	12
<i>Bronnen</i>	13
5. Gezondheid	14
<i>Richtlijnen voor de GEZONDHEID van paarden</i>	14
<i>Uitwerking richtlijnen voor de GEZONDHEID van paarden</i>	14
<i>Achtergrond van de GEZONDHEID van paarden</i>	16
<i>Bronnen</i>	19
6. Gedrag	20
<i>Richtlijnen voor het GEDRAG van paarden</i>	20
<i>Uitwerking richtlijnen voor het GEDRAG van paarden</i>	20
<i>Achtergrond van het GEDRAG van paarden</i>	21
<i>Bronnen</i>	22
7. Transport	23
<i>Richtlijnen voor het TRANSPORT van paarden</i>	23
<i>Uitwerking richtlijnen voor het TRANSPORT van paarden</i>	23
<i>Achtergrond van het TRANSPORT van paarden</i>	23
<i>Bronnen</i>	24
8. Verankering	25
<i>Wettelijk kader</i>	25
<i>Verankering in kwaliteitssystemen en reglementen</i>	26
<i>Implementatie en verankering van de 12 richtlijnen</i>	29

Bijlage 1 Interpretatie transportverordening _____ **33**

Bijlage 2 Toelichting afkortingen _____ **34**

---

1. Inleiding

De Gids voor Goede Praktijken (GvGP) geeft aan wat er nodig is om het welzijn en de gezondheid van de paarden te borgen. Deze eerste versie is geschreven in opdracht van Staatsecretaris Bleker van het ministerie van Economie, Landbouw en Innovatie (EL&I). In een brief op 20 mei 2011 heeft Staatssecretaris Bleker aan de voorzitter van de Tweede Kamer bericht, dat hij de Sectorraad Paarden verzocht heeft voor 1 september 2011 een nadere uitwerking van de 12 richtlijnen (basisregels) en de implementatie te presenteren, ondersteund met een door de sector uit te voeren voorlichtingsplan.

De bij de Sectorraad Paarden aangesloten organisaties spannen zich in om, binnen de tot hun beschikking staande middelen, het paardenwelzijn krachtig te bevorderen. Niet alleen door de eigen leden te informeren en naleving van de GvGP vast te leggen maar ook door de ongeorganiseerde paardenhouder te bereiken. Daarbij werkt de Sectorraad Paarden actief samen met andere organisaties die hieraan een bijdrage kunnen leveren

De GvGP is voor alle paardenhouders digitaal beschikbaar. De 12 richtlijnen omtrent paardenwelzijn zijn een handvat voor elke paardenhouder. Naleving is essentieel om welzijn en gezondheid van paarden te borgen. In de GvGP is beschreven hoe de 12 richtlijnen voor de paardenhouderij verankerd zijn in de reglementen van sport- en fokkerijorganisaties en in welke kwaliteitssystemen en binnen welke wettelijke kaders.

De Sectorraad Paarden is van mening dat elke paardenhouder/eigenaar zelf verantwoordelijk is voor het welzijn van een paard. Een van de belangrijkste invloeden op het welzijn en de gezondheid van het paard is de zorg en het management door de paardenhouder/eigenaar van het paard. Alle paardenhouders/eigenaren moeten zich bewust zijn van de welzijnsbehoeften en de gezondheidseisen van hun paarden. Daarnaast dienen zij in staat te zijn om in alle voorzienbare omstandigheden zorg te dragen. De GvGP is daarbij een belangrijke informatieve en normerende handleiding.

Een paard is een paard

Met deze veelzeggende zin wordt tot uitdrukking gebracht dat alle specifieke kenmerken van het paard de basis vormen van de 12 richtlijnen en de uitwerking daarvan.

Om eenduidig het begrip welzijn te interpreteren is de definitie voor welzijn gedefinieerd als:

Welzijn is een mentale toestand van welbevinden, die ontstaat als het dier in voldoende mate in zijn natuurlijke behoefte kan voorzien en waarbij het dier vrij is van pijn en andere ongemakken.

Deze definitie van welzijn is grotendeels gebaseerd op de vijf vrijheden die zijn opgesteld in het rapport van de Commissie Brambell (1965). Als er aan een of meer van deze vrijheden (chronisch) niet wordt voldaan kan het welzijn van een dier in het geding zijn.

De vijf vrijheden zijn als volgt geformuleerd:

1. Paarden moeten vrij zijn van honger, onjuiste voeding en dorst;
2. Paarden moeten vrij zijn van fysieke en thermale ongemakken;
3. Paarden moeten vrij zijn van pijn, letsel en ziekte;
4. Paarden moeten vrij zijn van angst en chronische stress;
5. Paarden moeten vrij zijn hun natuurlijke (soorteigen) gedrag te uiten.

---

2. Twaalf richtlijnen voor paardenhouders

De Sectorraad Paarden heeft op 26 april 2011 de 12 richtlijnen voor paardenhouders gepresenteerd aan Staatsecretaris Bleker. De huidige status in 2019 van de 12 richtlijnen is dat alle aangesloten partijen van de Sectorraad Paarden de 12 richtlijnen als leidend document gebruiken in de communicatie over paardenwelzijn naar hun achterban. In de GvGP zijn de 12 richtlijnen uitgewerkt in 4 hoofdthema's; voeding in hoofdstuk 3, huisvesting en beweging in hoofdstuk 4, gezondheid in hoofdstuk 5 en gedrag in hoofdstuk 6. Per richtlijn is aangegeven in welk hoofdstuk de uitwerking is terug te vinden. De 12 richtlijnen voor paardenhouders zien er als volgt uit.

1. Adequate voeding wordt afgestemd op het individuele dier. Dit wil zeggen: voldoende voeding van goede kwaliteit rekening houdend met het gebruiksdoel en de conditie van het paard.

- Vrije toegang tot voldoende schoon drinkwater;
- Tenminste tweemaal daags voldoende ruwvoer aanbieden, tenzij er sprake is van beweiding in een wei met voldoende gras. Krachtvoer wordt NA het ruwvoer aangeboden.
- De mogelijke situatie dat paarden langer zes uur geen toegang hebben tot eetbaar ruwvoer wordt geminimaliseerd.
(Uitgewerkt in hoofdstuk 3)

2. Boxoppervlakte voor individuele huisvesting is minimaal (2xstokmaat)² voor pony's kleiner dan 1,56 meter. De boxoppervlakte is minimaal 10 m² voor paarden groter dan 1,56 meter. Per 1 januari 2012 is deze standaard opgenomen bij toetsing van aanvragen voor nieuw- en verbouw van stallen. Er geldt een overgangperiode om per 1 januari 2027 boxmaten aangepast te hebben.

- De oppervlakte van de box voor hoogdrachtige merries tijdens het veulenen en voor een merrie met een veulen is minimaal 12 m² tenzij er minimaal 8 uur weidegang per dag wordt toegepast;
- Stands, waarin paarden permanent aangebonden worden gehouden zijn per 1 januari 2017 verboden. Paarden die voor korte tijd worden aangebonden met als doel hoefverzorging, het verrichten van medische handelingen of tijdens pauze bij (buiten)ritten en evenementen/wedstrijden worden in het voorgaande niet meegenomen.
(Uitgewerkt in hoofdstuk 4)

3. Beweging. Paarden in individuele huisvesting krijgen dagelijks minimaal 2,5 uur beweging buiten de box, tenzij dit niet mogelijk is door specifieke omstandigheden zoals een gezondheidsrisico, ziekte of gebrek. Dagelijks vrije beweging is noodzakelijk.
(Uitgewerkt in hoofdstuk 4)

4. Lichthoeveelheid in stallen is minimaal 80 lux gedurende 8 uur per dag.
(Uitgewerkt in hoofdstuk 4)

5. Stallen en weides zijn deugdelijk en veilig. Er zijn geen uitsteeksels of andere zaken waaraan een paard zich zou kunnen verwonden;

- Verbod op gebruik van prikkeldraad voor afrastering van paardenweides.
- Er is een schuilgelegenheid aanwezig voor paarden die dag en nacht buiten verblijven (schuilstal of bossage in de vorm van bomen of struiken).
(Uitgewerkt in hoofdstuk 4)

6. Adequate preventie en behandeling tegen ziektes of aandoeningen zoals vaccineren en ontwormen.

- Aantekening in het paspoort bij behandelingen die van belang zijn bij uitoefening van de sport;
- Zieke en/of kreupele paarden moeten de mogelijkheid hebben lijfelijk te worden afgezonderd van andere paarden;

-
- Het belasten van het jonge paard geschiedt met mate en aangepast aan de leeftijd. De samenwerkende partijen in de Sectorraad Paarden stellen in hun reglementen leeftijdsgrenzen vast;
  - Het beslaan en bekappen van paarden gebeurt door een door de sector erkende hoefsmid;
  - Paarden worden alleen door een gediplomeerde gebitsverzorger gecontroleerd en zo nodig behandeld;
  - Het is verboden om tastharen volledig te verwijderen;
  - Het is niet toegestaan om de haren aan de binnenzijde van de oorschelp af te scheren, omdat deze de uitwendige gehoorgang beschermen. Het is echter geen probleem als overmatig uitstekende haren worden afgeknipt.
(Uitgewerkt in hoofdstuk 5)

7. Couperen. Deelname van paarden met gecoupeerde staarten aan evenementen in Nederland is niet langer toegestaan, indien het paarden betreft die na 2004 geboren zijn, tenzij dit het gevolg is van een veterinaire noodzakelijke ingreep.
(Uitgewerkt in hoofdstuk 5)

8. Paardenmarkten mogen alleen gehouden worden als dit gebeurt conform het protocol dat opgesteld is door de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD), KNMvD Cluster Paard, de Sectorraad Paarden en de Dierenbescherming.
(Uitgewerkt in hoofdstuk 5)

9. Het **houden** van één paard is onwenselijk, tenzij dagelijks contact met één of meer soortgenoten mogelijk is.
(Uitgewerkt in hoofdstuk 6)

10. Spenen gaat geleidelijk of spenen gebeurt in een groep van minimaal 2 veulens.

- Spenen gebeurt vanaf een leeftijd van 4 maanden;
- Opfokken gebeurt in een groep van minimaal 2 paarden.
(Uitgewerkt in hoofdstuk 6)

11. Stereotiep gedrag. Stereotiep gedrag mag niet worden belemmerd, mits de gezondheid van het paard niet in het geding komt.
(Uitgewerkt in hoofdstuk 6)

12. Zweepgebruik. Bovenmatig zweepgebruik is verboden. Zweepgebruik is toegestaan om het paard te corrigeren maar niet om te straffen.
(Uitgewerkt in hoofdstuk 6)

3. Voeding

Richtlijnen voor de VOEDING van paarden

1. Elk paard krijgt voldoende voeding van goede kwaliteit rekening houdend met het gebruiksdoel en de conditie van het paard;
2. Het paard heeft vrije toegang tot voldoende schoon drinkwater;
3. Dagelijks wordt, goed verdeeld over 24 uur, voldoende ruwvoer aangeboden, tenzij er sprake is van beweiding in een wei met voldoende gras.

Uitwerking richtlijnen voor de VOEDING van paarden

1. Controleer dagelijks vóór het voeren de kwaliteit van het ruwvoer;
2. Water is helder en stinkt niet;
3. Aanbevolen wordt de kwaliteit van het water te laten controleren, indien water van een eigen bron of oppervlakte water gebruikt wordt;
4. Geef nooit meer krachtvoer dan ruwvoer en geef krachtvoer NA ruwvoer (NB: na de langste interval tussen voerbeurten wordt als eerste ruwvoer gevoerd);
5. Geef paarden maximaal 2 kilogram krachtvoer per keer en pony's niet meer dan 1 kilogram;
6. Schakel altijd geleidelijk, in circa vijf dagen, over bij grote (ruw)voerovergangen (bij voorbeeld bij weidegang, krachtvoer en ruwvoer);
7. Zijn de gehalten aan mineralen en vitaminen in het ruwvoer onbekend en krijgt het paard geen aanvullend krachtvoer, geef dan een supplement met mineralen en vitaminen of geef het paard een zout-liksteen na overleg met een voederdeskundige;
8. Maak indien nodig gebruik van producten die op de markt zijn om de eettijd te verlengen en de kans op verteringsproblemen te voorkomen.
9. Zodanig dat de mogelijke situatie dat paarden langer dan zes uur geen toegang hebben tot eetbaar ruwvoer geminimaliseerd wordt;
10. Beweiding met voldoende gras telt ook als ruwvoer.

Deze lijst is een leidraad en niet uitputtend.

Water

De dagelijkse behoefte aan water kan variëren van 20 tot 70 liter, afhankelijk van de temperatuur en luchtvochtigheid, lichaamsgewicht, mate van activiteit en gezondheid.

Ruwvoer

De minimale hoeveelheid ruwvoer per dag is 1 kilogram droge stof ruwvoer per 100 kilogram lichaamsgewicht. Deze hoeveelheid komt overeen met 1,2 kilogram hooi per 100 kilogram lichaamsgewicht en $\pm$ 1,3-1,8 kilogram kuilgras per 100 kilogram lichaamsgewicht. In hooi en kuilgras zit een hoeveelheid water. Wat overblijft als alle water onttrokken is noemt men droge stof. Voor een goede beoordeling van de waarde en onderlinge vergelijking tussen voeders is het belangrijk het droge stof gehalte te kennen. Als het rantsoen uitsluitend uit ruwvoer bestaat is meer ruwvoer noodzakelijk, mits de conditie van het paard dit toestaat (denk aan vervetting). De totale hoeveelheid ruwvoer is afhankelijk van de conditie en de prestaties van het paard.

Ruwvoerkwaliteit

Gezien het grote belang van ruwvoer in het rantsoen van paarden is een controle van de kwaliteit dagelijks noodzakelijk. De paardenhouder/eigenaar is verantwoordelijk voor hetgeen het paard te eten krijgt. Hooi met veel stof of schimmels is schadelijk voor de gezondheid. Een pak kuilvoer dat geopend wordt, kan binnen enkele dagen beschimmeld raken. Schimmels zijn belangrijke oorzaken van koliek. Ook de overgang van verschillende partijen ruwvoer kan leiden tot verteringsstoornissen. Door enkele dagen beide partijen gemengd te voeren kunnen problemen voorkomen worden.

Krachtvoer

De hoeveelheid krachtvoer die een paard nodig heeft is sterk afhankelijk van de prestaties van het paard. Gezien de beperkte capaciteit in de dunne darm, wat betreft de zetmeelvertering en het risico op verteringsstoornissen, is de te voeren hoeveelheid per maaltijd beperkt. Geef paarden niet meer dan maximaal 2 kilogram krachtvoer per keer en pony's niet meer dan 1 kilogram.

Essentiële voedingsstoffen

Een rantsoen van enkel ruwvoer heeft als nadeel dat er onzekerheid is over de opname van alle essentiële voedingsstoffen. De kwaliteit van ruwvoer is zeer variabel. Het zou helpen als ruwvoer partijen bemonsterd werden. Maar ook dan is advies van een voederdeskundige nodig om te beoordelen of het ruwvoer voor het betreffende paard voldoende voedingsstoffen levert of nog aanvulling wenst. In zijn algemeenheid is een rantsoen met een gemiddelde kwaliteit ruwvoer aangevuld met 2 kilogram krachtvoer per keer voldoende mineralen en vitamines voor de meeste paarden. Voor paarden met een hogere behoefte aan voedingsstoffen zoals sportpaarden, fokmerries en opgroeiende paarden is deze regel niet hanteerbaar. Is krachtvoer niet nodig, omdat er voldoende energie en eiwit uit ruwvoer gehaald kan worden, dan is een mineralen- en vitamines supplement een goede aanvulling. Aanbevolen wordt om een liksteen te geven, omdat ruwvoer onvoldoende zout bevat en omdat de verhoogde behoefte aan zouten, door bijvoorbeeld zweetverlies, niet altijd goed wordt aangevuld.

Achtergronden van de VOEDING van paarden

Darmwerking en darmgezondheid

Ruwvoer heeft een aantal belangrijke functies, die onmisbaar zijn om het paard gezond te houden. Ruwvoer stimuleert het kauwen. Kauwen prikkelt de productie van speeksel en het kauwen verkleint het voer en zorgt voor de vertering. Allemaal effecten die noodzakelijk zijn voor een goede verteerbaarheid. Het speeksel is noodzakelijk om als buffer te dienen in het maag-darmkanaal. Paarden produceren continu maagzuur, maar maken alleen speeksel tijdens het kauwen. Een paard is geen maaltijd eter, maar een paard is van oorsprong een dier dat zich de hele dag tegoed doet aan grassen, twijgen en takken. Een paard heeft dus frequent structuurrijk voer nodig om aan een bepaalde kauwbehoefte en speekselproductie te kunnen voldoen. Lange tijd vasten vergroot het risico op het ontstaan van maagzweren. Laat paarden daarom niet te lang zonder eten staan. Ruwvoer prikkelt de darmwand en stimuleert daarmee de darmbewegingen. Dit is noodzakelijk voor een goede menging van de darmsappen en het voedsel, waardoor de verteerbaarheid verbetert. Daarnaast zorgen deze darmbewegingen voor de passage van het voer door de darmen.

De vezels van het ruwvoer zijn niet afbreekbaar in de dunne darm maar dienen als voedselbron voor de darmflora van voornamelijk de blinde en dikke darm. De enorme inhoud van de blinde en dikke darm van het paard stelt het paard in staat om veel energie uit vezelrijk ruwvoer op te nemen. In dit gedeelte van het darmstelsel leven miljarden bacteriën en andere micro-organismen. Een gezonde darmflora en een gevulde blinde en dikke darm geven minder kans op verteringsstoornissen en leiden tot een betere weerstand van het paard. Een rantsoen met meer krachtvoer dan ruwvoer kan leiden tot verteringsstoornissen en hoefbevangenheid. Geef daarom nooit meer kilogram droge stof krachtvoer dan ruwvoer.

Voermanagement

Het voermanagement is minstens zo belangrijk als de totale samenstelling van het rantsoen. Dit management bestaat uit de dagelijkse voerpraktijk, de inkoop en opslag van voedermiddelen. Door een grote partij ruwvoer van dezelfde snede in te kopen zijn er minder veranderingen in de samenstelling van het ruwvoer. Controleer de kwaliteit van het ruwvoer bij aankoop op zuiverheid en verontreinigingen. Door voer op de juiste wijze op te slaan blijft de kwaliteit beter behouden.

Voorkom dat kuilpakken door vogels of ongedierte beschadigd raken. Ook de opslag van krachtvoer in tonnen of silo's moet zorgvuldig en volgens een goed hygiëne protocol gebeuren zodat er geen bederf, zoals schimmelvorming optreedt.

Het dagelijks voermanagement bestaat uit het opstellen van een voerschema waarin voertijden, voersoorten en voerhoeveelheden per paard is opgenomen. Daarnaast moet een paardenhouder/eigenaar in staat zijn de "body condition score" oftewel de voedingstoestand te bepalen om tijdig het rantsoen bij te stellen bij vermagering of overconditie. Geef krachtvoer en ruwvoer verdeeld over de dag. Om de eettijd te verlengen zijn systemen in ontwikkeling waarbij het paard gedwongen wordt rustiger het ruwvoer te eten

Weidegang

Paarden grazen van nature in kuddes, al lopende met het hoofd laag bij de grond. Kortom, voeding maakt onderdeel uit van het gedrag van paarden. Weidegang benadert de natuurlijke situatie. Onbeperkte weidegang en een hoge voederwaarde van gras kunnen overconditie in de hand werken. Paarden horen niet thuis in een kaal weiland zonder aanvullend ander ruwvoer. Het graasgedrag kan ertoe leiden dat ze gras met wortels en aanhangend zand opeten en daardoor mogelijk zandkoliek of diarree krijgen. Bij slecht graslandbeheer krijgen onkruiden de overhand.

Bronnen

Dr. J.M. Hallebeek, Specialist Veterinaire Diervoeding, Voedingadvies Paard
www.voedingadviespaard.nl

Ellis, A.D. & Visser E.K. 2004. Welzijn Paarden – voeding. Animal Sciences Group, Wageningen UR, Rapport opdrachtgever, VPA+03+42. 50p.

Hallebeek, A. (1999). *100 vragen over paard en voeding*. Baarn: Bosch & Keuning, Tirion uitgevers bv

Hallebeek, J.M. (2007). *Dieetvoeding bij paarden*. Tijdschrift voor diergeneeskunde.

Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij, 2009, SRP.

Voervergelijk (2009). *Droge stof*. [www-document].
<<http://www.voervergelijk.nl/begrippen/64/droge-stof>> Geraadpleegd: 27 juli 2011.

4. Huisvesting en beweging

Richtlijnen voor de HUISVESTING en BEWEGING van paarden

1. De boxoppervlakte voor individuele huisvesting is minimaal (2xstokmaat)² voor pony's kleiner dan 1,56 meter;
2. De boxoppervlakte is minimaal 10 m² voor paarden groter dan 1,56 meter. Per 1 januari 2012 is deze maat als standaard genomen bij toetsing van aanvragen voor nieuw- en verbouw van stallen. Er geldt een overgangperiode van 15 jaar voor bestaande stallen om per 1 januari 2027 boxmaten aangepast te hebben;
3. De oppervlakte van de box voor hoogdrachtige merries tijdens het veulenen en voor een merrie met een veulen is minimaal 12 m² tenzij er minimaal 8 uur weidegang per dag wordt toegepast;
4. Stands, waarin paarden permanent aangebonden worden gehouden, zijn per 1 januari 2017 verboden. Paarden die voor korte tijd worden aangebonden met als doel hoefverzorging, het verrichten van medische handelingen of tijdens pauze bij (buiten)ritten en evenementen/wedstrijden worden in het voorgaande niet meegenomen;
5. Paarden in individuele huisvesting krijgen dagelijks minimaal 2,5 uur beweging buiten de box, tenzij dit niet mogelijk is door specifieke omstandigheden onder andere een gezondheidsrisico, ziekte of gebrek. Dagelijkse vrije beweging is noodzakelijk;
6. De lichthoeveelheid in stallen is minimaal 80 lux gedurende 8 uur per dag;
7. Stallen en weides zijn deugdelijk en veilig. Er zijn geen uitsteeksels of andere zaken waaraan een paard zich zou kunnen verwonden;
8. Bij de afrastering van paardenweides mag geen prikkeldraad worden gebruikt;
9. Er is een schuilgelegenheid in de vorm van een schuilstal of bossage (bomen of struiken) aanwezig voor paarden die dag en nacht buiten verblijven.

Uitwerking richtlijnen voor de HUISVESTING en BEWEGING van paarden

1. De stalling voldoet aan de geldende maatstaven voor (brand)veiligheid, zie hiervoor het bouwbesluit (2014);
2. De elektrische installatie voldoet aan de eisen. De bedrading is zo weggewerkt dat het voor paard en knaagdier veilig is;
3. Brandblussers moeten gemakkelijk bereikbaar en gecontroleerd zijn;
4. Nooduitgangen en vluchtroutes zijn duidelijk aangegeven, zodat aanwezige personen en paarden snel het pand kunnen verlaten. Indien nodig worden aanpassingen aan de stallen gedaan, zodat in geval van brand de paarden gemakkelijk geëvacueerd kunnen worden;
5. Bij het bouwen van nieuwe stallen wordt met de toegang tot de stallen en boxen rekening gehouden met evacuatie van de paarden in geval van calamiteiten;
6. Sociaal contact met andere paarden moet dagelijks mogelijk zijn binnen gezichtsafstand of met besnuffelen of aanraking;
7. De constructie van de vloer dient zodanig te zijn dat urine en water snel worden afgevoerd en voldoende stroef zijn om uitglijden te voorkomen;
8. Drinkbakken worden geplaatst op borsthoogte en zo ver mogelijk van de voerbak verwijderd in verband met vervuiling;
9. De optimale relatieve luchtvochtigheid bedraagt 60 tot 70 %.
10. Tocht in stallen moet voorkomen worden.

Deze lijst is een leidraad en niet uitputtend.

Behoeften van een paard

Paarden zijn van oorsprong vluchtdieren, die in kleine groepen op de steppe leefden. Ze zijn dus van nature voldoende gewend aan lage temperaturen en kunnen vrij hoge temperatuurschommelingen verdragen. Op de steppe is een paard ongeveer 16 uur per dag in

beweging en legt het tussen de 5 en 15 kilometer af om water en voedsel te vinden. Voedsel wordt staand vanaf de grond opgenomen. Op plaatsen waar gemest is, wordt grazen vermeden. Om te kunnen overleven was het efficiënt om in een groep te leven. Om met een groep te overleven is onderling een snelle, subtiele communicatie noodzakelijk, om binnen seconden op de juiste manier op gevaar te kunnen reageren. Sociaal contact is dan ook een essentiële behoefte. Lichamelijk contact is hierbij ook belangrijk. Binnen de groep bestaat een hiërarchie (rangorde). Dit betekent dat het introduceren van nieuwe paarden geleidelijk en doordacht moet gebeuren. Naast de rangorde zijn er ook "vriendschapsrelaties", waarbij de voorkeur voor bepaalde andere paarden duidelijk wordt door de tijd die ze in elkaars nabijheid doorbrengen en door wederzijds verzorgingsgedrag.

Het paard is als vluchtdier steeds attent op de omgeving. Het gehoor en het reukorgaan zijn dan ook goed ontwikkeld. Ook kan het paard goed om zich heen kijken zonder te bewegen. Het is belangrijk dat het paard deze zintuigen in de stal kan gebruiken. Rusten gebeurt staand of liggend. (Diep) slapen gebeurt liggend. Paarden die over voldoende ruimte en een geschikte (droge) bodembedekking beschikken gaan "rollen" als zelfverzorging.

Al deze karakteristieken hebben gevolgen voor de optimale manier van huisvesting. Een gesloten stal beantwoordt in principe niet aan de natuurlijke behoeften van paarden, maar is om praktische overwegingen (soms) noodzakelijk. Indien mogelijk worden paarden samen met of in de nabijheid van één of meer andere paarden gehuisvest. Daarnaast beschikken ze over zoveel mogelijk ruimte en krijgen genoeg beweging.

Huisvesting

In boxen kunnen paarden gemakkelijk individueel worden verzorgd. De afmetingen dienen zodanig te zijn dat paarden zich vlot kunnen draaien, gaan liggen en weer opstaan. Voor wat betreft de plafondhoogte geldt: hoger is beter, dit vanwege veiligheid en ventilatie. Bij een hoger plafond is er minder risico op verwonding en vindt er meer luchtcirculatie plaats. Sociaal contact met andere paarden moet dagelijks mogelijk zijn binnen gezichtsafstand of met besnuffelen, dan wel aanraking.

Stands, waarin paarden permanent aangebonden worden gehouden, zijn per 1 januari 2017 verboden. Paarden die voor korte tijd worden aangebonden met als doel hoofverzorging, het verrichten van medische handelingen, tijdens transport of tijdens pauze bij (buiten)ritten, lessen en evenementen/wedstrijden worden in het voorgaande niet meegenomen.

Paarden die dag en nacht buiten lopen moeten kunnen schuilen tegen zon en andere weersinvloeden. Een schuilstal of bossage biedt beschutting. Mocht de bouw van een schuilgelegenheid niet door de overheid worden toegestaan dan kan hier een uitzondering op worden gemaakt.

Veiligheid

Stallen en weides zijn deugdelijk en veilig. Er zijn geen uitsteeksels of andere zaken waaraan een paard zich zou kunnen verwonden. Verzekeringsmaatschappijen en gemeentelijke overheden stellen eisen aan de brandveiligheid. Door goede voorzieningen en regelmatig onderhoud kunnen calamiteiten worden voorkomen, of de schade voor mens en dier zo veel mogelijk worden beperkt.

Weide

Bij de afrastering van paardenweides mag geen prikkeldraad worden gebruikt.

Achtergronden voor de HUISVESTING en BEWEGING van paarden

Temperatuur

Paarden zijn warmbloedige dieren die een constante lichaamstemperatuur hebben tussen 37,2°C en 38°C. Paarden produceren continu warmte om deze constante lichaamstemperatuur te kunnen behouden. De restwarmte wordt afgegeven aan de omgeving.

Binnen de *thermoneurale zone* (de zone waarbij een constante lichaamstemperatuur kan worden gehandhaafd met een minimum aan energie) kan de lichaamstemperatuur worden geregeld via het zweten, de ademhaling, de bloedcirculatie en de vacht. Deze zone kan variëren per ras en is vrij breed voor volwassen paarden en smaller voor veulens.

De *comfortzone* (een smallere zone waarbinnen geen aangepast gedrag, zoals een snellere ademhaling, nodig is voor een constante lichaamstemperatuur) ligt tussen -5 °C en +25 °C. Dit geldt voor ongeschoren paarden. Bij geschoren paarden ligt de comfortzone ongeveer tussen +5 °C en +25 °C. Gelet op het klimaat in Nederland is het noodzakelijk om geschoren paarden naar gelang de temperatuur een deken op te leggen. Bij een temperatuur beneden de 10 °C heeft een geschoren paard een deken nodig.

Ventilatie

Het ventileren kan op natuurlijke en mechanische wijze gebeuren. Paardenstallen worden meestal op een natuurlijke manier geventileerd. Dit wil zeggen dat de opgewarmde stallucht opstijgt en door een opening in de nok verdwijnt. Openingen in de zijwanden laten verse buitenlucht binnen. Belangrijk is dat de lucht geleid wordt, bijvoorbeeld via kleppen, zodat de (koude) buitenlucht niet rechtstreeks op de dieren valt. Vaak kan het stalklimaat verbeterd worden door eenvoudige aanpassingen zoals het openzetten van de bovenste deurhelften aan een zijde van de stal.

Stof kan nadelig zijn voor de gezondheid van paarden. Opstrooien van de boxen wordt bij voorkeur gedaan in afwezigheid van de paarden.

Gezondheidsproblemen kunnen ontstaan door irriterende gassen, die het paard meestal zelf produceert. Een voorbeeld hiervan is ammoniak. Vooral bij het uitmesten kan het ammoniakgehalte in de stal toenemen. Uitmesten gebeurt bij voorkeur in afwezigheid van de paarden. Als de ammoniak concentratie te hoog is, wanneer de paardenhouder/eigenaar zelf ammoniak ruikt, moet vaker worden uitgemest. Ook kan de mest verder van de stal worden opgeslagen en moet beter worden geventileerd.

Licht

Voldoende licht is nodig voor een goede verzorging en controle van de paarden. Hiernaast is licht noodzakelijk voor een goede gezondheid (aanmaak van vitaminen), oriëntatie en de voortplantingscyclus. Zo worden merries pas goed hengstig bij het lengen van de dagen.

Gedurende de dag is een lichtsterkte van 80 lux kunstlicht of daglicht op stal (in iedere box) vereist. Dit komt ongeveer overeen met één lamp van 100 à 150 Watt per box. Daglicht is het meest aangenaam voor paarden en verzorgers. Inval van daglicht is gewenst.

Luchtvochtigheid

De relatieve luchtvochtigheid wordt beïnvloed door de ademhaling van de paarden, de vochtigheid van de buitenlucht, de staltemperatuur, de mest- en urine-uitscheiding et cetera. De optimale relatieve luchtvochtigheid bedraagt 60 tot 70 %. Bij een te hoge luchtvochtigheid kunnen de paarden moeilijker hun overtollige warmte kwijt. Ook stijgt de kans op ademhalingsproblemen omdat ziekteverwekkers beter kunnen vermenigvuldigen in deze omstandigheden. Een te lage luchtvochtigheid en dus een te droge lucht droogt de slijmvliezen uit en kan hoest veroorzaken. Ook de stofvorming neemt toe. Een goede ventilatie houdt de luchtvochtigheid op een aanvaardbaar niveau omdat het teveel aan vocht in de lucht samen met de buitengaande stallucht wordt verwijderd.

Beweging

De dagbesteding van een paard, met andere woorden de combinatie van stalling, verzorging en beweging is belangrijk. Aanbevolen wordt beweging te geven in de vorm van training en weidegang. Het aantal uren is en blijft wel maatwerk en mag geen extra risico's opleveren en is mede afhankelijk van de behoeften en mogelijkheden van het paard en de weersomstandigheden.

Beweging is essentieel voor de gezondheid van een paard. Beweging bevordert de circulatie in het bloedstelsel en het lymfestelsel, waardoor beide effectief werken. De circulatie van lichaamsvloeistoffen bevordert ook de spijsvertering en het afvoeren van afvalstoffen, onder andere via zweet. Het ademhalingsstelsel wordt beter ontwikkeld, waardoor ook de aanvoer van zuurstof naar spieren verbetert. De spieren worden gestimuleerd, waardoor ze soepel worden en in goede conditie blijven.

Bronnen

Arbocatalogus Paardenhouderij: <http://www.agroarbo.nl/paardenhouderij/>

Brand in veestallen, Hoofdstuk 9 en Hoofdstuk 10: http://www.vanhall-larenstein.nl/photoShare/2003.nl.0.o.Rapport_Brand_in_veestallen.pdf,

Equine Industry Welfare Guidelines Compendium for Horses, Ponies and Donkeys (Third Edition) <http://www.newc.co.uk/codes/documents/EquineBrochure09.pdf>,

Handboek Huisvesting Paard, 1998, Praktijkonderzoek Rundvee, Schapen en Paarden, Lelystad.

Handboek Huisvesting van Paarden, vijfde druk december 2010, Vlaamse overheid, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Duurzame Landbouwwontwikkeling.

Handboek Veilig Paardrijden,
<http://www.veiligpaardrijden.nl/media/Handboek%20SVP%20Concept%20110518.pdf>

Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij, 2009, SRP.

Paardenhouderij en Ruimtelijke ordening, herziene handreiking voor de praktijk, februari 2009, SRP en VNG.

5. Gezondheid

Richtlijnen voor de GEZONDHEID van paarden

1. Adequate preventie en behandeling tegen ziektes of aandoeningen zoals vaccineren en ontwormen;
2. Aantekening in het paspoort bij behandelingen die van belang zijn bij uitoefening van de sport;
3. Zieke en/of kreupele paarden moeten de mogelijkheid hebben lijfelijk te worden afgezonderd van andere paarden;
4. Het belasten van het jonge paard geschiedt met mate en aangepast aan de leeftijd;
5. Verenigingen van beroepsgroepen (onder andere hoefsmeden en gebitsverzorgers) stellen eigen voorwaarden (certificering) voor lidmaatschap en oefenen controle uit op kwaliteit van de zorg;
6. Het beslaan en bekappen van paarden gebeurt door een door de sector erkende hoefsmid;
7. Paarden worden alleen door een door de sector erkende gebitsverzorger gecontroleerd en zo nodig behandeld;
8. Het is verboden om tastharen volledig te verwijderen;
9. Het is niet toegestaan om de haren aan de binnenzijde van de oorschelp af te scheren, omdat deze de uitwendige gehoorgang beschermen. Het is echter geen probleem als overmatig uitstekende haren worden afgeknipt;
10. Deelname van paarden, met gecoupeerde staarten aan evenementen in Nederland is niet langer toegestaan, indien het paarden betreft die na 2004 geboren zijn, tenzij dit het gevolg is van een veterinaire noodzakelijke ingreep;
11. Paardenmarkten mogen alleen worden gehouden als dit gebeurt conform het protocol dat opgesteld is door de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD), KNMvD Cluster Paard, de Sectorraad Paarden (SRP) en de Dierenbescherming (DB). Dit protocol is te vinden op de website van de Sectorraad Paarden.

Uitwerking richtlijnen voor de GEZONDHEID van paarden

1. De paardenhouder/eigenaar is altijd zelf verantwoordelijk voor de gezondheid van zijn paard;
2. Neem altijd contact op met de dierenarts bij acute gezondheidsproblemen en als er tekenen zijn van veranderende gezondheid. De dierenarts schat de ernst van de situatie in;
3. Neem direct contact op met de dierenarts als er tekenen zijn van:
  - acute buikpijn/koliek;
  - ernstig letsel met diepe wonden, ernstige bloedingen, botbreuken en schade aan de ogen;
  - onvermogen om op te staan en of te bewegen;
  - ernstige diarree;
  - langdurig/abnormaal zweten;
  - hoge temperatuur ($> 39,0$ °C), angst, rusteloosheid, verlies van eetlust;
  - alle andere tekenen van acute pijn of letsel;
  - ademnood;
4. Op de website van de Sectorraad Paarden is actuele informatie te vinden vanuit de diergeneeskundige organisaties over de preventie en bestrijding van infectieuze ziekten.
5. Paarden op stal en in de weide moeten minstens dagelijks worden geïnspecteerd op verwondingen, gezondheidstatus en de beschikbaarheid van voedsel en water;
6. Merries in de late zwangerschap moeten ten minste tweemaal per dag worden gecontroleerd op tekenen van veulenen en vaker als de tijd van geboorte nadert;
7. Houd bij introductie van nieuwe paarden nauwlettend rekening met de risico's van insleep van ziekten. Neem preventieve maatregelen voor bijvoorbeeld huidinfecties;
8. Maak in overleg met de dierenarts een ontwormingsschema;
9. Neem maatregelen om insecten zoveel mogelijk te weren en te bestrijden;

---

10. Zorg voor voldoende hygiëne.

Deze lijst is slechts een leidraad en is niet uitputtend.

Ontwormen en vaccineren

De begrazingsstrategie en het graslandbeheer zijn van invloed op de verspreiding van wormen. Door mestonderzoek wordt gecontroleerd op inwendige parasieten (wormen). Op basis van de uitslag van het mestonderzoek wordt na overleg met de dierenarts wormmiddelen (anthelmintica) toegediend. De dierenarts geeft advies over de juiste behandeling, timing en resistentie tegen gebruikte wormmiddelen (anthelmintica).

Door te vaccineren wordt de opbouw van afweerstoffen gestimuleerd. Hierdoor wordt het immuunsysteem van het paard ondersteund of geactiveerd zodat dit beter kan reageren op de ziekteverwekkers die infectieziekten veroorzaken. Het vaccinatieprogramma wordt door een dierenarts vastgesteld. In Nederland wordt voor verschillende paardenziekten gevaccineerd. Onder andere voor: Tetanus, Equine Influenza (griep), Equine Herpes Virus en Dries.

Preventie is een essentieel onderdeel van de aanpak van besmettelijke paardenziekten en een waarborg voor de gezondheid. Gezondheidsbegeleiding van paarden vraagt om registratie van routinebehandelingen, zoals toediening van medicamenten, vaccinaties en ontwormingen. Als het paard bedoeld is voor menselijke consumptie moeten toegediende medicijnen in het paspoort worden genoteerd.

Correcte beweging

Een gezond paard beweegt correct en vertoont looplust. Afwijkingen, bijvoorbeeld paslengte verschil of knikken van hoofd of heup worden beoordeeld als onregelmatig of in ernstige vorm kreupelheid. Kreupelheid is meestal een indicatie van pijn. Als de oorzaak van de kreupelheid niet onmiddellijk vastgesteld en behandeld wordt, kan dit leiden tot onnodig pijn lijden. Onderzoek en advies van een dierenarts is gewenst. Na onderzoek wordt een behandeling ingesteld, zodat het welzijn van het paard niet onnodig wordt geschaad. Een mogelijkheid voor afzonderlijke huisvesting van geblesseerde of zieke paarden is gewenst.

Belasting

Dagelijkse beweging is essentieel voor het bewegingsstelsel en voor de vertering. Het belasten van het jonge paard geschiedt met mate en aangepast aan de leeftijd, type (ras), soort werk waarvoor het paard bedoeld is en de algehele fysieke gesteldheid. Te zware eenzijdige training leidt tot mentale en fysieke overtraining wat kan leiden tot (langdurige) lichamelijke ongemakken zoals rug-, mond en/of gewrichtsproblemen. Voor advies neem contact op met een gecertificeerde instructeur die hierbij begeleiding kan geven. Orthopedische aandoeningen kunnen de carrière van het paard verkorten. De trainers dienen de fysieke en (sport)fysiologische mogelijkheden en onmogelijkheden van een paard te kennen.

Hoefverzorging

Hoeven moeten zo vaak worden bekapt als nodig, om de gezondheid van de hoef te behouden. De frequentie van bekappen hangt af van diverse factoren zoals leeftijd, seizoen, voeding en het gebruik van het paard. Als richtlijn kan worden aangehouden, dat de hoeven elke 6-8 weken gecontroleerd dienen te worden en hoefijzers, indien aanwezig, vervangen dienen te worden. Voor een goede gezondheid van de hoeven is een schone, droge stal noodzakelijk.

Gebitsverzorging

Tandheelkundige zorg hangt af van factoren zoals voeding, het gehanteerde managementsysteem en de natuurlijke gebitskwaliteit. Een vakbekwame gebitsverzorger en dierenarts adviseert met welke regelmaat het gebit onderzocht moet worden. Onregelmatige slijtage en afwijkingen van het gebit moeten worden gecorrigeerd om een normale voederopname te waarborgen.

Extreme temperaturen

Het protocol extreme temperaturen geeft handvatten hoe om te gaan met evenementen en transport van paarden in extreme omstandigheden. Deze is te vinden op de website van de Sectorraad Paarden.

Fysiotherapie

Bij stoornissen van het bewegingsapparaat kan een erkende fysiotherapeut voor paarden wellicht een uitkomst bieden. Er zijn verschillende behandelingsmethoden zoals massage en chiropractie.

Cosmetische ingrepen

De meeste paardeneigenaren willen paarden zo mooi mogelijk presenteren. Vaak worden de tasharen op neus en mond afgeschoren. Het paard gebruikt zijn tasharen onder andere voor het zoeken naar voedsel en bij het verkennen van de omgeving. Het is daarom verboden om tasharen volledig af te scheren. Het is niet toegestaan om de haren aan de binnenzijde van de oorschelp volledig af te scheren, omdat deze de uitwendige gehoorgang beschermen. Het is echter geen probleem als overmatig uitstekende haren worden afgeknipt.

Het is verboden een staart te couperen, tenzij er een medische reden voor is. De staart is een belangrijk sociaal instrument. Het paard geeft met de staart vooral signalen aan andere paarden. De staart beschermt de anus en met name de vulva van de merries en het is een hele handige vliegenmepper. Daarmee weert het paard niet alleen de vliegen van zijn eigen lijf, maar ook voor de mede weidegenoten.

Achtergrond van de GEZONDHEID van paarden

De paardenhouder/eigenaar is zelf verantwoordelijk voor de gezondheid van zijn paard. De paardenhouder/eigenaar wordt bij het nemen van deze verantwoordelijkheid natuurlijk ondersteund door de dierenarts en eventueel door wettelijke maatregelen. Een van de belangrijkste invloeden op de gezondheid en het welzijn van het paard is de zorg en het management door de paardenhouder/eigenaar van het paard. Alle paardenhouders/eigenaren moeten zich bewust zijn van de welzijnsbehoeften en de gezondheidseisen van hun paarden. Daarnaast dienen zij in staat te zijn om in alle voorzienbare omstandigheden zorg te dragen. Elke persoon die verantwoordelijk is voor het toezicht op de paarden moet in staat zijn om tijdig tekenen van nood of een slechte gezondheid te herkennen en kennis te hebben van elementaire eerste hulp.

Gezondheidspreventie

Op het paardenbedrijf is het van belang ziekteverwekkers buiten te houden. Als de ziekteverwekker toch op het bedrijf aanwezig is, is het belangrijk om verdere verspreiding van de ziekteverwekker tegen gaan.

1. Paardenhouders zorgen dat het bedrijf en de bedrijfsomgeving zoveel mogelijk vrij zijn van dieren (insecten) die ziekten overbrengen, zogenaamde vectoren;
2. Aanbevolen wordt een bestrijdingsplan te maken voor insecten en ander ongedierte die ziekteverwekkers kunnen overbrengen;
3. De huisvesting van de paarden is goed geventileerd en bij voorkeur gebouwd met goed te reinigen oppervlakken;
4. Water- en voerbakken worden regelmatig gereinigd;
5. Zorgvuldig vaccinatie- en ontwormingsbeleid;
6. Gezondheidsbegeleiding door een dierenarts;
7. Zorg voor een schone, droge stal;
8. De stallen worden een aantal keren per jaar volledig schoongemaakt en gedesinfecteerd. Van belang hierbij is dat moeilijk te reinigen gereedschap (zoals riek en poetsmaterialen), oppervlakken (zoals hout en tralies) en plaatsen (zoals hoeken en mestputjes) extra aandacht krijgen. Ook alle gereedschap en ander materieel waarmee wordt gewerkt, worden meerdere keren per jaar schoongemaakt en gedesinfecteerd;

9. Groepen paarden worden zoveel mogelijk gelijk in samenstelling gehouden, zodat er zo min mogelijk nieuwe insleep van overdraagbare ziekten is;
10. Nieuwe paarden en paarden die komen uit het buitenland gaan als de bedrijfssituatie het toelaat, in quarantaine: hiermee komt er een betere controle op insleep van besmettelijke ziekten;
11. Er is, zeker tijdens een eventuele uitbraak, zo min mogelijk transport tussen verschillende bedrijven, dit geldt bijvoorbeeld ook voor toeleverende bedrijven;
12. Medewerkers worden goed voorgelicht en moeten persoonlijke hygiëne serieus nemen (bijvoorbeeld handen wassen);
13. Aanbevolen wordt om jaarlijks te enten tegen droes.

Om in voorkomende noodsituaties eerste hulp te kunnen bieden bij bijvoorbeeld acute bloedingen en verwondingen is het aanwezig zijn van een 'Eerste Hulppakket' gewenst. Instructie over het gebruik van de thermometer, verbandmiddelen en desinfectiemateriaal geschiedt in overleg met de dierenarts.

Omdat insecten bepaalde ziekten kunnen overbrengen is insectenbestrijding een zinvolle preventieve maatregel. Door het zoveel mogelijk insectenvrij houden van de leefomgeving kunnen paardenhouders zorgen, dat de infectiedruk laag blijft. Er zijn verschillende methoden gangbaar. Daarnaast is het noodzakelijk om aandacht te hebben voor stilstaand water waarin bepaalde vectoren zoals muggen zich kunnen voortplanten en de mestvaalt. Voor preventie en behandeling van huidaandoeningen, zoals eczeem, schimmelinfecties, schurft, zomereczeem en voor bestrijding/behandeling tegen uitwendige parasieten en het verbeteren van de omgevingsfactoren dient een dierenarts geraadpleegd te worden.

Equine Influenza

In Nederland komt influenza voor, maar doorgaans in een minder ernstige vorm omdat veel paarden ooit wel een keer gevaccineerd zijn. Zieke paarden vertonen een droge hoest, een geringe waterige neusuitvloeiing, loomheid en temperatuursverhoging. Paarden met een influenza-infectie knappen meestal zonder problemen binnen tien dagen op, maar het hoesten kan langer aanhouden. Volledig herstel kan twee tot drie weken duren of in ernstige gevallen zelfs tot zes maanden. Drachtige merries kunnen eventueel hun veulen verwerpen als gevolg van de koorts. Paarden in training mogen pas weer getraind worden als het hoesten geheel is verdwenen. Vaccinatie kan een goede bescherming bieden tegen het virus. Aanbevolen wordt alle paarden op een bedrijf gelijktijdig minimaal één keer per jaar te vaccineren. Bij start van de vaccinatie op een leeftijd van 4-5 maanden moet 21 tot 91 dagen na de eerste injectie de tweede injectie gegeven worden. De vaccinatie moet jaarlijks worden herhaald.

Tetanus

Tetanus is een acute wondinfectie en is ook wel bekend als 'mondklem'. Het is een dodelijke ziekte bij paarden, die wordt veroorzaakt door de tetanusbacil. De tetanusbacillen scheiden een giftige stof af, die langs de zenuwen of via bloed- of lymfebaan het centrale zenuwstelsel binnendringen en hoofdzakelijk de zenuwcellen van het ruggenmerg aantasten. Het algemeen ziektebeeld wordt gekenmerkt door een verkramping van de lichaamsspieren waardoor verstijving van het hele dier optreedt. In lichte gevallen of in het begin van de ziekte zal alleen een enigszins stijve gang opvallen. De giftige stoffen veroorzaken verlamme spierspasmen die leiden tot ademhalingsstilstand en de dood tot gevolg hebben. Alle paarden lopen het risico van tetanus en dienen daarom preventief gevaccineerd te worden. De basisvaccinatie bestaat uit twee injecties met een tussenruimte van vier tot acht weken. Deze vaccinatie wordt herhaald met intervallen variërend van 1 tot 3 jaar, afhankelijk van het specifieke merk van het vaccin en de risico omstandigheden.

Rhinopneumonie

Rhinopneumonie-infecties (Equine Herpes Virus) kunnen bij het paard griepachtige verschijnselen, abortus of neurologische verschijnselen (ataxie of verlamming) veroorzaken. Als een paard verdacht wordt van, of geïnfecteerd is met Rhinopneumonie mag het niet naar een ander bedrijf worden gebracht. En zeker niet naar een plaats waar drachtige of te dekken

---

merries staan. Besmetting vindt plaats via de luchtwegen. Voorkomen van contact met besmette paarden is de belangrijkste preventieve maatregel. De luchtweginfectie is doorgaans niet heel ernstig. De neurologische vorm geeft wel ernstige problemen. Vaccinatie tegen het Equine Herpes Virus (EHV) is mogelijk en dit kan het beste met de eigen dierenarts worden overlegd. De vaccinatie moet minimaal twee maal per jaar gegeven worden. EHV vaccinatie geeft geen volledige bescherming tegen de abortusvorm. Voor zover bekend beschermt de vaccinatie niet afdoende tegen de neurologische vorm. De richtlijn Rhinopneumonie bij het paard is te vinden op website van de Sectorraad Paarden.

West Nijl

Het West Nijl Virus (WNV) wordt overgedragen door muggen. Zowel paard als mens kunnen door het WNV een fatale hersenontsteking krijgen en sterven. Dit betekent dat WNV formeel wordt gezien als een zoönose, een ziekte die van een dier naar een mens kan overgaan. Het paard draagt het virus niet rechtstreeks over aan andere paarden of op mensen. Het paard is eindgastheer en kan zelf geïnfecteerd worden. Het virus beschadigt zenuwcellen in de hersenen en het ruggenmerg. Symptomen bij het paard zijn koorts, verlamingsverschijnselen, spiertrillingen, gewichtsverlies en plotselinge dood (in ongeveer 30 % van de gevallen). Het West Nijl Virus kan zich in de vector (mug) vermenigvuldigen. Er zijn meerdere vaccins tegen WNV geregistreerd. De effectiviteit van deze vaccins is goed, 96,7 % biedt klinische bescherming. WNV is een vectorziekte, dus indien nodig moet er gevaccineerd worden vóór het muggenseizoen, dus in de maanden maart en april.

Droes

Droes is een zeer besmettelijke ziekte die wordt veroorzaakt door een bacterie *Streptococcus Equi*. Deze bacterie kan alleen ziekte bij paarden veroorzaken. Er treden ontstekingsverschijnselen in de keel op en de daardoor ontstane irritatie veroorzaakt een min of meer onderdrukt hoesten. Als droes op een bedrijf wordt vastgesteld, wordt bijna 100 procent van de paarden op het bedrijf ziek. Als paarden droes hebben doorgemaakt, kunnen ze drager blijven en de ziekte later weer overbrengen. De bacterie kan aanwezig blijven in de luchtzakken boven de keelholte. Een goed stalmanagement en hygiëne zijn de basis van preventie van droes. Paarden kunnen overlijden aan droes. Er is een vaccin voor droes. Vaccinatie van risicogroepen (groepen waarin verschillende jonge dieren bij elkaar gezet worden) kan problemen voorkomen. Als een paard besmet blijkt te zijn met droes, moet dit paard zo snel mogelijk geïsoleerd worden. De behandeling is bij dergelijke patiënten dan ook gericht op het bestrijden van de symptomen. Na een besmetting met droes heeft het paard antistoffen gemaakt en is doorgaans voor lange tijd beschermd tegen de ziekte. De leidraad Droes is te vinden op de website van de Sectorraad Paarden.

Tekengebonden ziekten

De volgende ziekteverwekkers kunnen door teken op paarden worden overgedragen:

- *Borrelia burgdorferi*: Borreliose (ziekte van Lyme);
- *Anaplasma phagocytophilum*: Anaplasmose;
- *Babesia caballi* en/of *Theileria equi*: Equine Babesiose en Equine Theileriose.

Het aantal zieke paarden als gevolg van een tekenbeet is beperkt. Uit onderzoek blijkt dat er steeds meer met ziektekiemen besmette teken in Nederland voorkomen. Het is dus belangrijk om bij onverklaarbare klachten ook aan teek gerelateerde aandoeningen te denken en de dierenarts te vertellen of er in het (recente) verleden ook teken bij het betreffende paard zijn gevonden. Als een paard teken heeft, is het van belang deze zo snel mogelijk met een pincet met kop en al te verwijderen.

Door veelvuldig transport van paarden over de hele wereld en door klimaatsverandering is de kans dat er nieuwe besmettelijke paardenziekten naar Nederland komen en zich kunnen vestigen steeds reëler. Het oprukken van besmettelijke paardenziekten is een bedreiging voor de paardenhouderij. Voorbeelden van wereldwijd voorkomende, door vectoren (insecten) overgebrachte paardenziekten, zijn West Nijl Virus (WNV), Infectieuze Anemie (EIA) en Afrikaanse Paardenpest (APP).

Bronnen

Dierendonck, M., Laarakker, E. en Voest, E. (2009). Het tevreden paard. Fontaine uitgevers

Gezondheidsdienst voor dieren. (2011). Regelmatige gezondheidscontrole heel belangrijk. P 4-5.

Lefebvre, D., Lips, D., Odberg, F. O. and Giffroy, J. M., 2007. Tail docking in horses: a review of the issues. *Animal 1*: 1167–1178.

Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij, 2009, SRP.

Tussen de oren. Praktijkonderzoek Rundvee, Schapen en Paarden (PR) Publicatie september 1997, ISSN 1385-0121.

Zorgen voor je paard. Brochure (RDA 2003/04) Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag.

---

6. Gedrag

Richtlijnen voor het GEDRAG van paarden

1. Het houden van één paard is onwenselijk, tenzij dagelijks contact met één of meer soortgenoten mogelijk is;
2. Spenen gaat geleidelijk of spenen gebeurt in een groep van minimaal 2 veulens;
3. Spenen gebeurt vanaf een leeftijd van 4 maanden;
4. Opfokken gebeurt in een groep van minimaal 2 paarden;
5. Stereotiep gedrag mag niet worden belemmerd, mits de gezondheid van het paard niet in het geding komt;
6. Bovenmatig zweepgebruik is verboden. Zweepgebruik is toegestaan om het paard te corrigeren maar niet om te straffen.

Uitwerking richtlijnen voor het GEDRAG van paarden

1. Sociaal contact (zien, besnuffelen of aanraking) met andere paarden moet dagelijks mogelijk zijn;
2. Zorg dat het paard in zijn natuurlijke basisbehoefte kan voorzien en/of zorg voor afleiding (bijvoorbeeld door een speelbal of een voerbal);
3. Het paard wordt op een voorspelbare manier beloond en gecorrigeerd. Hiervoor is het noodzakelijk dat paardenhouders weten hoe paarden leren. Het gebruik van hulpmiddelen dient weloverwogen en met basale kennis van functie, inwerking en risico's te worden toegepast.

Deze lijst is slechts een leidraad en is niet uitputtend.

Basisbehoeften

Voor het omgaan met paarden dienen de (on)mogelijkheden en noodzakelijke biologische behoeften van een paard als uitgangspunt genomen te worden. En niet de behoefte van de mens.

Het is onwenselijk één paard te houden. Als er geen noodzaak is (om veiligheidsredenen of gezondheidsredenen) om geïsoleerd te staan, is het wenselijk dat paarden met een soortgenoot fysiek contact (minimaal met hoofd en nek) met elkaar kunnen hebben. Paarden blijven dieren met eigen ervaringen en karakters die elkaar mogen of niet. Dus moet er soms gezocht worden naar een goede combinatie van paarden die (met de hoofden) bij elkaar kunnen. Er zijn redenen om paarden niet fysiek bij elkaar te zetten.

Stereotiep gedrag

Onder "stalondeugden" worden meestal alleen stereotypieën geschaard. Maar een gedragsstoornis als lethargische gedrag (nergens meer op reageren), voernijd en/of agressie naar de verzorgers of buurpaarden vallen hier ook onder. Stereotypieën zijn zich steeds herhalende korte bewegingen. Naar het ontstaan, voorkomen en behandelen van stereotypieën is veel onderzoek verricht. De belangrijkste reden voor het ontstaan van stereotypieën is gerelateerd met het langdurig niet of onvoldoende kunnen uitvoeren van natuurlijk gedrag. Maar ook paarden die elkaar niet mogen of "gewoon" verveling kunnen aanleiding zijn tot stereotiep gedrag. Paarden kunnen zo "verslaafd" aan hun gedrag zijn, dat zij hiermee doorgaan ook als er geen frustratie meer is en de omgeving voldoende mogelijkheden biedt om natuurlijk gedrag te vertonen. Een stalondeugd kan alleen behandeld worden als de onderliggende oorzaken aangepakt worden.

Veulens

Veulens worden geleidelijk vanaf een leeftijd van minimaal vier maanden gespeend. Plaats de veulens na het spenen in een groep van minimaal twee paarden. Onderzoek heeft uitgewezen dat veulens in een groep elkaar uitdagen om te bewegen. Hiermee wordt hun fysieke

ontwikkeling gestimuleerd. Voldoende beweging en goede voeding vanaf de geboorte is noodzakelijk voor de ontwikkeling van bot- en spierstructuren in de onderste ledematen. Alle veulens worden geboren als sociale dieren. Dit moeten ze echter leren. Dat kunnen ze alleen leren van soortgenoten, liefst van dezelfde leeftijd.

Belonen en corrigeren

In de omgang met paarden en in de training van paarden worden aanwijzingen gebruikt (bijvoorbeeld stemhulp, gewicht- of beenhulpen) om een paard aan te zetten tot reactie. Bij reactie op de vraag wordt het paard meteen beloond. Als de reactie van het paard niet herkend wordt en de ruiter/houder blijft vragen, is er sprake van een miscommunicatie en kan het paard in verwarring raken. Hetzelfde geldt voor het gebruik van een zweep. Een corrigerende tik met de zweep kan als hij op het juiste moment gegeven wordt bijdragen aan het leerproces. Echter als de zweep te laat of te hard gebruikt wordt gaat het zijn doel voorbij. Het paard maakt dan niet meer de associatie met datgene waarvoor hij gecorrigeerd moest worden en wordt het straffen. Straffen kan een paard nodeloos bang maken en heeft meestal een averechts effect.

Achtergrond van het GEDRAG van paarden

Stalondeugden

Een bijzonder stereotiep gedrag is kribbebijten/luchtzuigen: het maagdarm kanaal is er op gebouwd om 80 % van de 24 uur gevuld te zijn. In een 24 uurs-weide-situatie kauwt een paard 55.000 – 60.000 keer per dag om speeksel aan te maken en het permanent afgegeven maagzuur te neutraliseren. Het ontstaan van maagzweren wordt hierdoor voorkomen. In een stal met een "oneetbare" bedding (vlas, hennep of zaagsel) komen de meeste paarden niet verder dan 10.000 - 15.000 keer kauwen. Er is dus een slechte balans tussen speeksel productie en maagzuur productie. Zo'n paard krijgt maagpijn en zoekt een remedie. Sommigen gaan aan de wand of staldeur hout eten of gaan kribbebijten (op een object) of luchtzuigen in de lucht. Onderzoek heeft uitgewezen dat paarden tijdens het kribben/luchtzuigen meer speeksel aanmaken en daardoor een soort oplossing vinden voor hun probleem. Een dierenarts kan vaststellen of een kribbebijter/luchtzuiger een maagprobleem heeft. Straffen werkt bij stereotiep gedrag contraproductief. Op het moment dat een paard een stereotypie aan het ontwikkelen is, kan er mogelijk nog iets aan gedaan worden, door de oorzaak weg te nemen.

Veulens

De natuurlijke speenleeftijd van paarden ligt rond 8 - 9 maanden. In de vrije natuur verlaat een jong paard de kudde op een leeftijd van 1,5 - 3 jaar. Het spenen vanaf een leeftijd van 4 - 6 maanden, sluit aan bij de natuurlijke situatie wat voedingsbehoefte betreft. Op deze leeftijd neemt het veulen naast moedermelk ook ander voer op. Uit onderzoek blijkt dat veulens die abrupt gespeend worden, direct na het spenen vaak stress gerelateerd gedrag vertonen. Dit wordt verklaard door de plotselinge overgang van voedsel die samengaat met verandering van sociale omgeving.

Op basis van wetenschappelijk onderzoek wordt geadviseerd de veulens geleidelijk te spenen. Dat wil zeggen dat ze voorafgaand aan het spenen worden bijgevoerd met het voer dat ze na het spenen zullen krijgen (beperkt krachtvoer, voldoende ruwvoer/gras) en dat het veulen regelmatig een steeds langere tijd wordt gescheiden van de merrie. Daarnaast is het van belang dat veulens in groepen van minimaal twee veulens worden opgefokt.

Bronnen

Dr. Machteld van Dierendonck, Equine behaviour specialist, Equus Research and Therapy

Dierendonck, M., Laarakker, E. en Voest, E. (2009). *Het tevreden paard*. Fontaine uitgevers

Fraser, A.F. (2010). *The behaviour and welfare of the horse*. Wallingford: Cabi.

Koninklijke Nederlandse Hippische Sportbond. (2009). *PaardenWelzijn*.

Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij, 2009, SRP.

---

7. Transport

Richtlijnen voor het TRANSPORT van paarden

1. In de twaalf richtlijnen is er geen specifieke richtlijn opgenomen voor (kort) transport van paarden. Regels met betrekking tot transport van paarden over langere afstand en gedurende lange tijd is bij wet geregeld. (Wet Dieren de Transportverordening).

Uitwerking richtlijnen voor het TRANSPORT van paarden

1. Aanbevolen wordt de trailer te laten controleren op de technische staat van onderhoud. Controle dient te worden uitgevoerd door een daartoe erkend keuringsbedrijf;
2. De trailer moet schoon zijn;
3. Zorg er voor dat de paarden fit en gezond op de plaats van bestemming aankomen. Zorg voor comfortabel transport.
4. Het protocol extreme temperaturen geeft handvatten hoe om te gaan met transport in extreme omstandigheden. Deze is te vinden op de website van de Sectorraad Paarden.

Hygiëne

Door bodembedekkers, etensresten en uitwerpselen te verwijderen van de bodem, wordt voorkomen dat schimmelvorming van de bodem en wanden plaats kan vinden.

Algemene voorwaarden voor het vervoer van paarden

Het is verboden paarden te vervoeren of te laten vervoeren op een dergelijke manier dat het de paarden letsel of onnodig lijden teweegbrengt. Bovendien moet aan de volgende voorwaarden worden voldaan:

1. Vooraf zijn alle nodige voorzieningen getroffen om de duur van het transport tot een minimum te beperken en tijdens het transport in de behoeften van de paarden te voorzien;
2. De paarden zijn geschikt voor het voorgenomen transport;
3. Het vervoermiddel is zodanig ontworpen en geconstrueerd en wordt op zodanige wijze onderhouden en gebruikt dat de paarden letsel en lijden bespaard blijft en dat hun veiligheid is gegarandeerd;
4. De laad- en losvoorzieningen zijn zodanig ontworpen en geconstrueerd, en worden op zodanige wijze onderhouden en gebruikt dat de paarden letsel en lijden bespaard blijft en dat hun veiligheid is gegarandeerd;
5. Het personeel dat met de paarden omgaat, heeft daarvoor de nodige opleiding of bekwaamheid, naar gelang de situatie, en voert de werkzaamheden uit zonder gebruikmaking van geweld of een methode die de paarden onnodig angstig maakt of onnodig letsel of leed toebrengt;
6. Het transport wordt zonder onnodig oponthoud tot de plaats van bestemming uitgevoerd, en de omstandigheden voor het welzijn van de paarden worden regelmatig gecontroleerd en naar behoren in stand gehouden;
7. De paarden beschikken, gelet op hun grootte en op het voorgenomen transport, over voldoende vloeroppervlak en stahoogte;
8. De paarden krijgen op gezette tijden water, voeder en rust, in kwaliteit en in kwantiteit afgestemd op hun soort en grootte.

Achtergrond van het TRANSPORT van paarden

Wetgeving

De Europese Unie heeft vastgesteld dat dieren tijdens het transport en de daarmee samenhangende activiteiten beschermd moeten worden. Daarmee wordt bedoeld dat de dieren geen letsel oplopen of onnodig lijden en dat tijdens het transport in de behoeften van de dieren wordt voorzien. Daarnaast worden er eisen gesteld aan de personen die bij het transport betrokken zijn.

Er is veel onduidelijkheid bij paardenhouders wie wel en wie niet onder de EU transportverordening vallen. Intensief overleg tussen Sectorraad Paarden (SRP) en het ministerie van LNV heeft geresulteerd in een interpretatie (bijlage 1) van de EU transportverordening voor de paardenhouderij. Deze interpretatie zal verder gehanteerd worden in Nederland, onder andere door de AID/VWA bij controles op transport van paarden.

De Europese transportverordening is niet van toepassing op het vervoer van paarden dat geen verband houdt met een economische bedrijvigheid (handel) en ook niet op het rechtstreekse vervoer van dieren van of naar een dierenkliniek. Er wordt dus een onderscheid gemaakt tussen commercieel vervoer en niet commercieel vervoer.

Niet commercieel vervoer betreft het vervoer van eigen dieren dat niet bestaat uit een commerciële activiteit. Het vervoermiddel hoeft niet eigen te zijn. Het vervoer blijft niet commercieel indien naast de eigen dieren, de lege plaatsen op een voertuig verder opgevuld worden met paarden van anderen, zonder dat deze anderen daarvoor moeten betalen.

Voorbeelden van niet commercieel vervoer zijn:

- Vervoer van en naar wedstrijden;
- Vervoer van en naar maneges;
- Van en naar weide of tussen stallen;
- Van en naar dierenklinieken.

Commercieel vervoer betreft het vervoer van dieren dat bestaat uit een commerciële activiteit. Een voorbeeld hiervan is het tegen betaling vervoeren van paarden.

Bronnen

Levende Have. *Europese Transportverordening*. [www-document]. <
<http://www.levendehave.nl/kennisbank/algemeen/europese-transportverordening>>
Geraadpleegd: 28 juli 2011.

Overheid.nl. *Gezondheids- en welzijnswet voor dieren*. [www-document]. <
http://wetten.overheid.nl/BWBR0005662/geldigheidsdatum_28-07-2011> Geraadpleegd: 28
juli 2011.

Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij, 2009, SRP.

---

8. Verankering

Een Gids voor Goede Praktijken is een uitwerking van de algemene artikelen in de Wet Dieren en onderliggende regelgeving.

Wettelijk kader

De Wet Dieren is van toepassing op alle dieren, dus ook op paarden. Artikelen 1.3. en 1.4 gaan over de intrinsieke waarde en de algemene zorgplicht. In artikel 1.3. wordt de intrinsieke waarde van dieren erkend, staat dat inbreuk op de integriteit of het welzijn van dieren moet worden voorkomen en dat aan de vijf vrijheden van Brambell moet worden voldaan. Dit laatste voor zover dit redelijkerwijs kan worden verlangd. In artikel 1.4. staat dat iedereen voldoende zorg moet bieden aan dieren. De Wet Dieren bevat verder algemene bepalingen over het houden, gebruik en vervoer van dieren. Deze algemene bepalingen kunnen in lagere regelgeving worden uitgewerkt.

In artikel 8.44. staat dat het opstellen en toepassen van Gidsen voor Goede Praktijken (GvGP) wordt aangemoedigd. In de GvGP staan aanbevelingen voor naleving van wat in de wet staat.

De Gids voor Goede Praktijken voor paardenhouderij is tot stand gekomen door de sector zelf. De Sectorraad Paarden heeft de opdracht aangenomen om de 12 richtlijnen voor paardenhouders verder uit te werken en de Sectorraad Paarden zal ook haar verantwoordelijkheid nemen voor de uitvoering van het voorlichtingsplan. Daarmee wordt gesteld dat de inhoud van de GvGP gebaseerd is op voldoende draagvlak en dat gewerkt wordt aan de voorlichting en bewustwording voor goed welzijn. De GvGP biedt houvast voor paardenhouders om tot een goede invulling van de algemene artikelen in de Wet Dieren te komen. Verder creëert de GvGP bewustzijn bij paardenhouders. Ook voor de handhavers biedt de GvGP houvast, waardoor discussies over de interpretatie van regels minder worden.

De GvGP is nog niet compleet. Voortschrijdend inzicht kan ertoe leiden dat de inhoud op punten bijgesteld wordt. Derhalve wordt de GvGP niet in drukvorm gepubliceerd, maar wordt een publieksvriendelijke versie, voor elke paardenhouder toegankelijk, digitaal ter beschikking gesteld.

Deze GvGP is dus richtinggevend voor alle paardenhouders, dus ook voor mensen die niet lid zijn van een organisatie die is aangesloten bij de Sectorraad Paarden. Als een paardenhouder zich houdt aan een goedgekeurde GvGP dan voldoet hij ook aan de betreffende artikelen in de Wet Dieren en de onderliggende regelgeving. Dit geldt uiteraard alleen voor de thema's die in de GvGP worden behandeld. De wet- en regelgeving blijft uiteindelijk leidend. Als een paardenhouder zich niet houdt aan een goedgekeurde GvGP dan moet de handhaver (bijvoorbeeld NVWA) per individueel geval beoordelen of de paardenhouder de Wet Dieren overtreedt. Bij deze beoordeling en de eventuele bewijsvoering kan de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (NVWA) gebruik maken van de GvGP.

De sector heeft geïnvesteerd in de ontwikkeling van de Welzijnsmonitor Paard in 2011 en een doorontwikkeling in het Keurmerk Paardenwelzijn in 2019. Als het Keurmerk Paard en Welzijn bedrijfsklaar is, kan het welzijn van het paard objectief aan de hand van omgevingskenmerken en dierkenmerken beoordeeld worden. In de toekomst is het Keurmerk het meetinstrument om de 12 richtlijnen voor paardenhouders concreet en onderbouwd toe te passen. Het wordt daardoor ook mogelijk om de verbeteringen per bedrijf en hobbymatige paardenhouderij te monitoren.

Verankering in kwaliteitssystemen en reglementen

Naast het wettelijke kader heeft de sector ook mogelijkheden om de GvGP te verankeren in eigen kwaliteitssystemen en reglementen. In de volgende paragrafen wordt toegelicht welke kwaliteitssystemen en reglementen door de sector zelf erkend zijn en dus van toepassing zijn voor de bij de betreffende vereniging aangesloten leden. Het kwaliteitssysteem en de reglementen worden door de vereniging zelf opgesteld, meestal door een onafhankelijke stichting getoetst. Er zijn afspraken over controle en sancties.

Om een uiteenzetting te geven van het bereik van de bij de Sectorraad Paarden aangesloten dan wel daaraan gelieerde organisatie volgt hieronder een tabel met het aantal leden per organisatie (stand eind 2018):

Organisatie	Leden
FNHB	1325
FNRS	425
KNHS	170.000
KWPN	20.000
Koepel Fokkerij	12.300
LTO	3000
SNDR	860

1. Erkenning van beroepsgroep – certificering van hoefsmeden en gebitsverzorgers

In een samenwerkingsverband tussen de twee bekende opleidingen voor hoefsmeden in Zwolle en Barneveld en de onderwijscommissie van de Nederlandse Vereniging van Hoefsmeden (NVvH) wordt de opleiding tot hoefsmid meer gestructureerd en aangepast aan de nieuwste kennis op het gebied van hoefverzorging, bekappen en beslag.

Het certificeringstraject bestaat uit 2 lagen:

De eerste laag is het behalen van het diploma aan een van de erkende opleidingen. Dit wordt geregistreerd door het secretariaat van de NVvH.

De tweede laag bestaat uit het aantoonbaar participeren in de continue educatie. Door de onderwijscommissie worden punten toegekend aan bijscholingen, cursussen en congressen zowel nationaal als internationaal. Het aantal punten wordt bepaald op basis van inhoud van deze bijeenkomsten. De behaalde punten worden geregistreerd bij het secretariaat van de NVvH. Aan het einde van het jaar wordt het aantal punten opgeteld. Bij een saldo van 10 punten of meer wordt er voor het volgende jaar de European Federation of Farrier Associations (EFFA) sticker uitgereikt. Ook vanuit de EFFA wordt dit tweede niveau van certificering gestimuleerd en dient Nederland samen met Groot Brittannië als voorbeeldland in Europa.

De Nederlandse Vereniging voor Gebitsverzorging bij het Paard (NVVGP) beschikt inmiddels over certificering. De vereniging telt in 2019 ongeveer 180 leden. Van de 180 leden is een derde deel niet-dierenarts en twee derde deel is dierenarts. Het certificeringssysteem is als volgt opgebouwd; de kandidaat begint met een theoretische toets, indien deze met een voldoende wordt afgesloten dan volgt het eerste praktijkexamen dat bestaat uit het beschrijven van alle afwijkingen aan het gebit aan de hand van 8 schedels. Om verder te mogen moeten er 6 van de 8 schedels goed worden beschreven. Het tweede praktijkexamen bestaat uit het behandelen van een paard waarvan het eindresultaat door twee goed opgeleide examinatoren wordt beoordeeld. In mei 2019 zijn er 60 leden van de NVVGP die alle examens met goed gevolg hebben afgelegd. Het bestuur van de NVVGP is lid van de IAED, de internationale vereniging van gebitsverzorgers en hoopt op een wederzijdse erkenning van elkaars certificaten. Ook de Duitse zustervereniging de IGFP is daarbij betrokken.

2. Veiligheidscertificaat

Om de veiligheid in de paardensport te waarborgen heeft de Federatie Nederlandse Ruitersportcentra (FNRS), de Koninklijke Nederlandse Hippische Sportfederatie (KNHS) samen met Consument en Veiligheid, de Stichting Veilige Paardensport (SVP) opgericht. De SVP zorgt door middel van onderzoek en de uitgifte van het Veiligheidscertificaat dat de paardensport op een veilige manier wordt beoefend. Het Veiligheidscertificaat garandeert de consument dat een accommodatie voldoet aan bepaalde basiseisen voor een veilige beoefening van de paardensport. Het certificaat stelt eisen aan bouwtechnische aspecten van een accommodatie, zoals spanhoogte van de rijbaan en breedte van de in- en doorgangen. Andere voorbeelden van de eisen zijn de verplichte aanwezigheid van een BHV-er, verplichting van het rijden met een veiligheidshelm, gediplomeerde instructeurs, harnachement onderhoud en ongevallenregistratie.

3. FNRS Sterrensysteem

Het sterrensysteem is door de FNRS opgezet om aan klanten van ruitersportcentra die zijn aangesloten bij de FNRS, te laten zien op welke manier kwaliteit en veiligheid van de accommodatie wordt getoetst en gewaarborgd. De FNRS-ruitersportcentra staan voor hoogwaardige kwaliteit en veiligheid en een hoge mate van klantvriendelijkheid. Om de keuzevrijheid van klanten een handvat te geven, heeft de FNRS twintig jaar geleden een kwaliteitsbeoordeling in de vorm van een sterrensysteem ontwikkeld. FNRS-ruitersportcentra worden eenmaal in de 2,5 jaar gekeurd voor het veiligheidscertificaat en het sterrensysteem door een onafhankelijke inspecteur. Tijdens deze keuring wordt vastgesteld of het bedrijf nog voldoet aan de eisen die gesteld zijn aan het veiligheidscertificaat. Vervolgens wordt voor het sterrensysteem een keuringsrapport opgemaakt. De behaalde punten in het keuringsrapport geven aan hoeveel sterren behaald worden, met een maximum van vijf sterren. Naast het keuren geven keurmeesters ook advies en punten voor verbetering.

Quickscan paardenwelzijn

Ook is er specifieke aandacht voor het paardenwelzijn. Sinds 2017 nemen de inspecteurs de richtlijnen uit de Gids voor Goede Praktijken mee tijdens de sterrenkeuringen. Deze richtlijnen zijn omgevormd tot 27 aandachtspunten die als extra quickscan zijn toegevoegd aan de sterrenkeuring.

4. (Land- en Tuinbouw Organisatie) (LTO) Gedragscode

Leden van LTO onderschrijven het LTO beleid waarin staat dat:

- paardenhouders met zorg en respect omgaan met paarden;
- paardenhouders hun paarden op zodanige wijze houden dat de paarden natuurlijk gedrag kunnen vertonen en ingrepen aan het dier worden uitgevoerd conform het Ingrepenbesluit;
- Nederland internationaal toonaangevend wordt op het gebied van welzijn en dat ook blijft.

De achterliggende gedachte van de 12 richtlijnen en de uitwerking daarvan in de GvGP wordt daarmee door LTO-leden paardenhouders onderschreven en als kwaliteitsmerk uitgedragen. LTO heeft in samenwerking met de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) een vertrouwensloket voor preventie verwaarlozing landbouwhuisdieren en gaat de gedragscode verankeren in een keurmerk.

Sinds februari 2019 heeft LTO ook een quickscan paardenwelzijn. Deze quickscan biedt LTO-leden een instrument om op basis van de belangrijkste indicatoren uit Keurmerk Paard en Welzijn de bedrijfssituatie in beeld te krijgen.

5. *KNHS reglementering en opleidingen*

De paardensportbond KNHS heeft sinds 2003 een actief paardenwelzijnsbeleid vastgelegd en uitgevoerd. In de wedstrijdreglementering en reglementen voor overige activiteiten zoals buitenritten is een groot aantal maatregelen vastgelegd om het paardenwelzijn te waarborgen. Dit wordt actief gehandhaafd door opgeleide officials. In de opleidingen, bij- en nascholing, voorlichting en educatie van sporters, instructeurs en officials zijn de aspecten van paardenwelzijn opgenomen. De leden van de KNHS onderschrijven de statuten waarin paardenwelzijn nadrukkelijk is opgenomen en gehandhaafd door onder andere de tuchtrechtspraak.

6. *Welzijnsagenda van de Stamboeken*

Volgens de richtlijnen van het RVO, waar alle paardenstamboeken zijn geregistreerd, is elk stamboek verplicht een welzijnsagenda op te stellen. In de welzijnsagenda zijn onder meer de stamboekreglementen en ras- en of type gerichte aanvullingen op de algemene reglementen opgenomen. Het RVO is de controlerende instantie hiervoor.

7. *Protocol paardenmarkten*

Het welzijn van paarden en pony's op paardenmarkten moet geborgd zijn. Er is een protocol opgesteld. Het protocol is terug te vinden op de website van de SRP.

8. *Handboek en cursus Paard en Welzijn*

Het handboek en/of de cursus Paard en Welzijn geeft elke paardenliefhebber of (beginnende) paardenhouder kennis over de omgang met paarden, paarden houden en het paardenwelzijn. Naast welzijn, huisvesting en voeding wordt er aandacht besteed aan de omgang en verzorging van het paard. Verder is er informatie te vinden over veelvoorkomende paardenziekten en hoe je deze kunt herkennen en voorkomen.

9. *Ruiter- en menbewijs*

Het ruiterbewijs en menbewijs is voor ruiters en menners wat het rijbewijs is voor automobilisten. Door het behalen van het bewijs wordt er bijgedragen aan een veiliger beoefening van de paardensport en de versterking van de recreatieve paardensport in Nederland. Het bewijs houdt in dat de ruiter of menner kennis en vaardigheid heeft om veilig in het terrein en op de openbare weg te rijden, verantwoord kan omgaan met paarden en zich als gast in het terrein weet te gedragen. Verder geen last of schade toebrengt aan mede weggebruikers.

10. *KNHS Instructeursopleiding*

De KNHS verzorgt erkende instructeursopleidingen die afgesloten worden door een examen onder auspiciën van het officiële exameninstituut ORUN. De examens vinden plaats voor meerdere disciplines (dressuur, springen, mennen etc.) en op meerdere niveaus. Instructeurs moeten middels aantoonbaar uitoefenen van hun lespraktijk en het jaarlijks volgen van bijscholingen hun licentie behouden. Tijdens de opleidingen komt het aspect horsemanship, welzijn van paarden, didactisch verantwoord lesgeven aan sporter en (opleiden van het) paard en technisch correct rijden en/of mennen ruim aan bod.

Implementatie en verankering van de 12 richtlijnen

Per richtlijn is uitgewerkt hoe de uitwerking daarvan in een kwaliteitssysteem of reglement door de bij de Sectorraad Paarden aangesloten partijen is verankerd of kan worden verankerd. Daarnaast blijft bij alle richtlijnen staan, dat er voortdurend op verschillende manieren en momenten voorlichting gegeven moet worden aan paardenhouders/eigenaren. Nieuwe en/of aanvullende richtlijnen zullen door partijen in de toekomst worden opgenomen in hun kwaliteitssystemen en reglementen. In dit hoofdstuk zijn alleen de punten benoemd die op dit moment al gerealiseerd zijn en dus ook controleerbaar en handhaafbaar zijn.

1. Adequate voeding:

Verankering hiervan is gerealiseerd op de volgende wijze:

Algemeen:

- *Voorlichting van paardenhouders.*

Wedstrijdreglementen KNHS:

- *In het wedstrijdreglement van de KNHS is vastgelegd dat de wedstrijdorganisatie zorg moet dragen voor een in kwantitatief en kwalitatief opzicht voldoende aanwezig voorraad voer, strooisel, water en een goede opslag hiervan.*

Protocol paardenmarkten:

- *In het protocol paardenmarkten is opgenomen dat er voldoende vers drinkwater en ruwvoer van voldoende kwaliteit beschikbaar moet zijn. Daarnaast staat in het protocol opgenomen dat de paarden de gelegenheid moeten hebben regelmatig te drinken en te eten.*

Sterrensysteem FNRS:

- *In het sterrensysteem wordt functionaliteit en reinheid van water- en voerbakken gecontroleerd. Tevens moet er continue watervoorziening zijn.*

Handboek en cursus Paard en Welzijn (KNHS & FNRS):

- *In het handboek en de cursus Paard en Welzijn is deze richtlijn opgenomen en wordt hierover voorlichting gegeven.*

Ruiter- en Koetsiersbewijs (Stichting Rijvaardigheidsbewijzen Recreatieruiter, voor ruiter en koetsier)

- *In het handboek en de cursus voor het Ruiter- en Koetsiersbewijs is deze richtlijn opgenomen en wordt hierover voorlichting gegeven.*

2. Boxoppervlakte:

Verankering hiervan is gerealiseerd op de volgende wijze:

- *De maten van boxen worden als standaard overgenomen bij toetsing van aanvragen voor nieuw- en verbouw van stallen.*

Sterrensysteem FNRS:

- *De FNRS controleert de maatvoering van stallen.*
- *De bouwkundige staat en de degelijkheid van gebruikte materialen in stallen wordt beoordeeld. Er wordt hierbij gekeken naar kwaliteit van de gebruikte materialen, bevestiging van kabels en dergelijke.*
- *Voor paarden die buiten gehouden worden, geldt dat er een droge schuilstal aanwezig moet zijn.*
- *De bedding van de stallen moet schoon en droog zijn.*
- *Per 1 januari 2017 is het in het lidmaatschap van de FNRS verboden om stands te gebruiken.*

Veiligheidscertificaat:

- *In het keuringsprotocol van het veiligheidscertificaat wordt rekening gehouden met: boxdeuren minimaal 1 meter breed, hoogte stalopening en stalgang minimaal 2,10 meter (nieuwbouw 2,30 meter), breedte stalgang minimaal 1,20 meter.*
- *Verder mogen geen kapotte of ontbrekende delen, randen en/of uitsteeksels in de stalwanden, stalgangen en doorgangen aanwezig zijn waar een paard zich aan kan bezeren.*

Handboek en cursus Paard en Welzijn (KNHS & FNRS):

- *In het handboek en de cursus Paard en Welzijn is deze richtlijn opgenomen staat achtergrondinformatie.*

Ruiter- en Koetsiersbewijs (Stichting Rijvaardigheidsbewijzen Recreatieruiter, voor ruiter en koetsier)

- *In het handboek en de cursus voor het Ruiter- en Koetsiersbewijs is deze richtlijn opgenomen en staat bij de achtergrondinformatie.*

3. Beweging:

Verankering hiervan is gerealiseerd op de volgende wijze:

Algemeen:

- *Voorlichting aan de paardenhouders over het geven van voldoende beweging aan het paard.*

Handboek en cursus Paard en Welzijn (KNHS & FNRS):

- *In het handboek en de cursus Paard en Welzijn is deze richtlijn opgenomen en staat bij de achtergrondinformatie.*

Ruiter- en Koetsiersbewijs (Stichting Rijvaardigheidsbewijzen Recreatieruiter, voor ruiter en koetsier)

- *In het handboek en de cursus voor het Ruiter- en Koetsiersbewijs is deze richtlijn opgenomen en staat bij de achtergrondinformatie.*

Opleidingen instructeurs (KNHS, FNRS):

- *In de opleiding voor hippische instructeur is deze richtlijn opgenomen en wordt via de instructeurs ook uitgedragen naar paardensporters.*

4. Lichthoeveelheid:

Verankering hiervan is gerealiseerd op de volgende wijze:

Algemeen:

- *Voorlichting aan paardenhouders over nut en noodzaak van voldoende licht in stallen.*

Sterrenstelsel FNRS:

- *Verlichting in en om de stallen wordt beoordeeld. Er wordt gekeken naar binnenkomend daglicht en compensatie door kunstlicht.*

5. Stallen en weides:

Verankering hiervan is gerealiseerd op de volgende wijze:

Algemeen:

- *Voorlichting aan paardenhouders over risico van gebruik van prikkeldraad. Verbieden van gebruik van prikkeldraad voor paardenweiden.*
- *Het ministerie van Economie, Landbouw en Innovatie heeft naar grote terreineigenaren aangegeven dat gebruik van prikkeldraad niet wenselijk is.*

KNHS reglementen:

- *KNHS verbiedt prikkeldraad als omheining bij wedstrijdterreinen. Officials van de KNHS houden toezicht op wedstrijdterreinen en kunnen handhavend optreden.*

Sterrenstelsel FNRS:

- *In het sterrenstelsel wordt de kwaliteit van paddocks en weiden (hekwerk, oppervlakte en bodemkwaliteit) beoordeeld.*

Handboek en cursus Paard en Welzijn (KNHS & FNRS):

- *In het handboek en de cursus Paard en Welzijn is deze richtlijn opgenomen staat bij de achtergrondinformatie.*

Ruiter- en Koetsiersbewijs (Stichting Rijvaardigheidsbewijzen Recreatieruiter, voor ruiter en koetsier)

- *In het handboek en de cursus voor het Ruiter- en Koetsiersbewijs is deze richtlijn opgenomen en staat bij de achtergrondinformatie.*

Veiligheidscertificaat:

- *In het keuringsprotocol van het veiligheidscertificaat wordt rekening gehouden met: de omheining van een buitenrijbaan mag niet bestaan uit glad lint, smaller dan 2 centimeter, glad draad, schrikdraad of prikkeldraad. Prikkeldraad als omheining van een weide/paddock is verboden.*

6. Adequate preventie en behandeling tegen ziekten:

Verankering hiervan is gerealiseerd op de volgende wijze:

Algemeen:

- *Voorlichting door dierenartsen*

Sterrensysteem FNRS:

- *De aanwezigheid van een stalapotheek wordt gecontroleerd. Er wordt gekeken op welke wijze medicijnen zijn opgeslagen en in of deze buiten het bereik van onbevoegden worden bewaard.*
- *In het sterrensysteem is opgenomen dat de algemene gezondheid en voedingstoestand van paarden wordt beoordeeld. Er wordt gekeken naar vacht, aanwezigheid van drukplekken en hoefverzorging. Tevens wordt gekeken naar de fitheid en de geschiktheid voor het gebruiksdoel en de verzorging van de paarden na het rijden.*

Handboek en cursus Paard en Welzijn (KNHS & FNRS):

- *In het handboek en de cursus Paard en Welzijn is deze richtlijn opgenomen en staat bij de achtergrondinformatie.*

Ruiter- en Koetsiersbewijs (Stichting Rijvaardigheidsbewijzen Recreatieruiter, voor ruiter en koetsier)

- *In het handboek en de cursus voor het Ruiter- en Koetsiersbewijs is deze richtlijn opgenomen en staat bij de achtergrondinformatie.*

Certificering van hoefsmeden en gebitsverzorgers

Reglementen KNHS, Koepel Fokkerij en KWPN:

- *Opnemen in het keuringsreglement van stamboeken en wedstrijdreglement van de KNHS dat het verboden is tasthanen volledig te verwijderen en de binnenzijde van de oorschelp volledig uit te scheren. Overmatig uitstekende haren mogen wel verwijderd worden.*

7. Couperen:

Verankering hiervan is gerealiseerd op de volgende wijze:

Wedstrijdreglement KNHS:

- *In het wedstrijdreglement van de KNHS is opgenomen dat paarden met gecoupeerde staarten (geboren na 2004) niet mogen deelnemen aan wedstrijden van de KNHS.*

Protocol paardenmarkten:

- *In het protocol paardenmarkten is opgenomen dat paarden met een gecoupeerde staart niet worden toegelaten met uitzondering van de paarden die gecoupeerd zijn voor 2001*

8. Paardenmarkten:

Verankering hiervan is gerealiseerd op de volgende wijze:

- *Hanteren van het Protocol paardenmarkten (bijlage 2), dat door de Sectorraad Paarden in samenwerking met de KNMvD, Dierenbescherming, Sectorraad Paarden en de drie grote paardenmarkten (Hedel, Elst, Zuidlaren) is opgesteld, met het doel het welzijn van de paarden op de markten beter moet borgen.*
- *De NVWA controleert paardenmarkten op basis van het draaiboek paardenmarkten.*

9. Houden van één paard:

Verankering hiervan is gerealiseerd op de volgende wijze:

Handboek en cursus Paard en Welzijn (KNHS & FNRS):

- *In het handboek en de cursus Paard en Welzijn is deze richtlijn opgenomen en staat bij de achtergrondinformatie.*

Ruiter- en Koetsiersbewijs (Stichting Rijvaardigheidsbewijzen Recreatieruiter, voor ruiter en koetsier)

- *In het handboek en de cursus voor het Ruiter- en Koetsiersbewijs is deze richtlijn opgenomen en staat bij de achtergrondinformatie.*

10. Spenen:

Verankering hiervan is gerealiseerd op de volgende wijze:

Algemeen:

- *Communicatie en voorlichting via de stamboeken aan fokkers en opfokkers van paarden.*

11. Stereotiep gedrag:

Verankering vindt plaats op de volgende wijze:

Voorlichting en educatie:

- *Voorlichting door dierenartsen*
- *Praktijkcursus en boek Paard en Welzijn (KNHS/FNRS)*

12. Zweepgebruik:

Verankering hiervan is gerealiseerd op de volgende wijze:

Wedstrijdreglementen Nederlandse Draf- en Rensport (NDR):

- *Op de korte baan is zweepgebruik verboden. Op de lange baan is overmatig zweepgebruik verboden.*

Wedstrijdreglementen KNHS:

- *De KNHS heeft in de wedstrijdreglementen overmatig zweepverbruik verboden. Tevens is het vanaf de klasse M dressuur niet toegestaan om met zweep te rijden tijdens de proef. De lengte van de zweep die gebruikt mag worden bij het losrijden is beperkt.*
- *De KNHS heeft de verplichting op sporen te dragen vanaf de klasse M uit de reglementen verwijderd.*

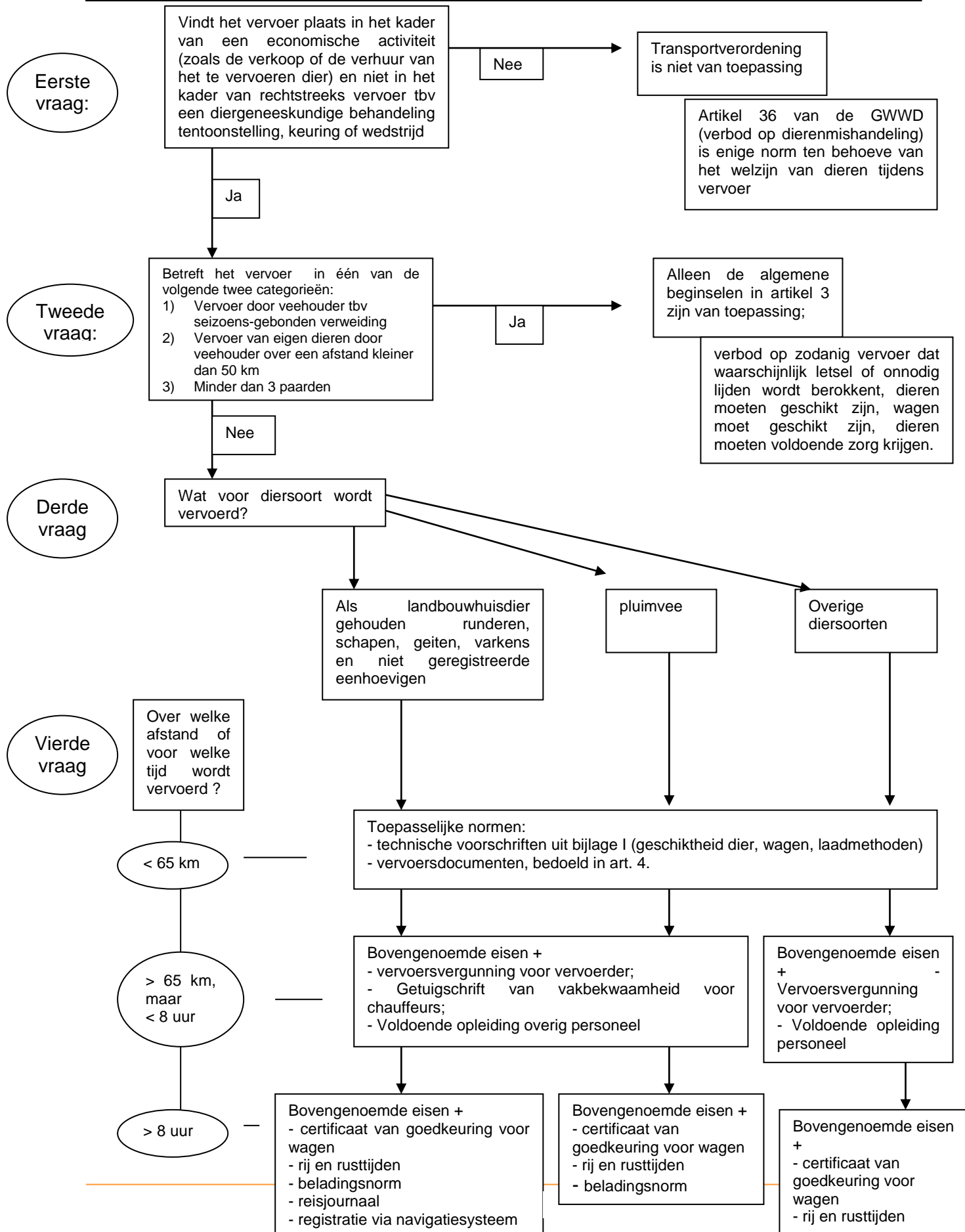
Opleiding Instructeurs KNHS en FNRS:

- *In deze opleidingen worden achtergrond van leersystemen van paarden en de rol van belonen, straffen en zweepgebruik onderwezen.*

Bijlage 1 Interpretatie transportverordening

In dit stroomschema wordt van het volgende uitgegaan: het betreft het vervoer over de weg van gewervelde dieren

Bijlage 2 Toelichting afkortingen

AID:	Algemene Inspectie Dienst
APP:	Afrikaanse paardenpest
BHV:	Bedrijfshulpverlener
DB:	Dierenbescherming
EHV:	Equine Herpes Virus (Rhinopneumonie)
EIA:	Equine Infectieuze Anemie
EU:	Europese Unie
FNHB:	Federatie van Nederlandse Hippische Brancheorganisaties
FNRS:	Federatie van Nederlandse Ruitersportcentra
GvGP:	Gids voor Goede Praktijken
GWWD: KPW	Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren Keurmerk Paard en Welzijn
KNHS:	Koninklijke Nederlandse Hippische Sportfederatie
KNMvD:	Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde
KNMvD Cluster Paard	VoormaligGroep Geneeskunde van het Paard
KWPN:	Koninklijk Warmbloed Paard Nederland
LNV:	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
LTO:	Land- en Tuinbouw Organisatie
NDR:	Nederlandse Draf en Rensport
NHK:	Nederlands Hippisch Kenniscentrum
NVWA:	NederlandseVoedsel en Waren Autoriteit
NVvGP:	Nederlandse Vereniging van Gebitsverzorgers bij Paarden
NVvH: RVO:	Nederlandse Vereniging van Hoefsmeden Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
SNDR:	Stichting Nederlandse Draf- en Rensport
SRP:	Sectorraad Paarden
SVP:	Stichting Veilige Paardensport

VNG: Vereniging van Nederlandse Gemeenten

VWS: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

WNV: West Nijl Virus